

VÄNNER I 75 ÅR – OCKSÅ SVENSK MUSEIHISTORIA!

Birgitta Jungner

Säg mig vilka vänner du har, och jag skall säga vem du är! Kanske gäller det också om vänföreningar.

När Samfundet Nordiska Museets Vänner bildades den 19 december 1918 på initiativ av Nordiska museets styresman fil dr Gustaf Upmark, åtog sig H K H Hertigen av Västergötland, Prins Carl, ordförandeskapet. Vice ordförande var justitieombudsmannen Nils Lilienberg, skattmästare konsul Helge Ax:son Johnson och styrelseledamot grevinnan Ella von Rosen, f Wijk. Till sekreterare utsågs Nordiska museets styresman, en post som alltsedan dess följt styresmannaskapet. Suppleanter blev disponent Carl Sahlin och professor Sigurd Curman.

Samfundet skulle utgöra "en sammanslutning af för Nordiska Museet och dess verksamhet intresserade personer", som högtidligen kallades i brev från ordförande och sekreterare. Vid det konstituerande sammanträdet hade 100 personer förklarat sig villiga att bli medlemmar, 30 ständiga och 70 årligen betalande. Främst stod dåvarande kronprinsen, sedermera H Maj:t Konung Gustav VI Adolf, som fram till sin bortgång 1973 var föreningens Beskyddare, följd av kända namn inom adels- och kulturkretsar, bank- och industrivärld. Avgiften var 1.000 kronor respektive 100, belopp som i dagens penningvärde motsvarar ungefär 20.000 resp. 2.000 kronor. Kanske skulle dessa medlemmar idag snarare kallas sponsorer?

Samfundets ändamål var enligt stadgarna "att inköpa värdefulla föremål eller samlingar, hvilka i samförstånd med museets ledning skola som gåfva öfverlämnas till Nordiska Museet".

Prins Carl, borgarrådet Åkerman, dr Erik Andrén och professor Andreas Lindblom, museets styresman, vid Nordiska museets Vänners årsmöte i Skogaholm på Skansen 1939.

De oerhördt stegrade priserna på "gamla saker", såväl sådana som belysa de högre ståndens som allmogens lif, göra det för hvarje år allt svårare för Nordiska Museet att kunna på det sätt som bör ske fullständiga sina samlingar. Under dyrtidens tryck har dessutom det anslag museet kunnat disponera för inköp till samlingarna alltmera förminsats. Mången gång och under senare tid allt oftare nödgas museet afstå från tillfällen till utmärkta och synnerligen önskvärda förvärf. Ett afstannande av dylikt fullständigande af samlingarna är liktydigt med tillbakagång i museets verksamhet. Med hänsyn till Nordiska Museets egenskap af centralinstitution i landet för kunskapen om den rent svenska odlingen under nyare tid – efter reformationen – och med hänsyn till den stora betydelse dess samlingar äga såväl för den vetenskapliga forskningen som för det enskilda kulturhistoriska intresset, såväl för vårt folks allmänna fostran till kärlek till svensk tradition som för den levande konst- och konstslöjdsverksamheten på svensk grund, måste allt göras för att någon dylik stagnation i Nordiska Museets verksamhet icke måtte inträda! . . . Må vi alltjämt vårda det arf Artur Hazelius skänkt oss! Och må alla goda svenska krafter härför sammansluta sig!

Så löd Prins Carls och Prinsessan Ingeborgs vädjan i januari 1919 för att vidga medlemskretsen. I slutet av året hade antalet stigit till 104 ständiga och 159 årligen betalande ledamöter.

Alla anmodade föll inte för lockelsen att få ingå i sällskapet. Ett svarsbrev från en Osby-bo lyder: *Jag kan icke bidra till Skansens underhåll, enär där, enl. min och mången annans mening, bedrives djurplågeri. Något pjåsk tål jag icke, var i min ungdom idrottsman och har sedermera med tålmod utstått lidanden, men då människan anser det som straff att själv sitta i fängelse, bör det anses som djurplågeri att inbura frihetsälskande djur.*

Artur Hazelius, som hade klart för sig hur viktigt det var att knyta till sig inflytelserika och ekonomiskt starka personer, bildade redan år 1880 Samfundet för Nordiska museets främjande. En imponerande skara kända personer, spridda över världen, återfinns i medlemslistorna – i mitten på 1880-talet cirka 3.000! Samfundet tynade emellertid så småningom bort och enligt ett nämndprotokoll 1970 "ansågs Samfundet för Nordiska museets främjande ha upphört".

Medlemsantalet i Nordiska Museets Vänner förblev under årtionden blygsamt och höjde sig inte över 1920 års nivå, 293. Inför årsmötet 1929 kan vi t v se ett originellt sätt att räkna medlemmar:

Ständiga medlemmar

Levande 142,

Döda 34, 176 st,

Årligen betalande 51 "

SUMMA 227 medlemmar.

*Prinsessan Sibylla i intensivt
samtal över en kopp té vid års-
mötet på Svindersvik 1951. Foto
Nils Öste.*

*Årsmötets tédrinkning uppdukad
i solskenet utanför Skogaholm
1958.*

ETT LYSANDE FÖRSTA ÅRTIONDE

Medlemsavgifterna innebar ett gott stöd för museet. Redan under de två första åren kunde vänföreningen bidra med gåvor för inte mindre än 52.875 kronor. Bland förvärven finner man många silverföremål: kaffekanna, Ystad 1790 (3.100 kr), sockerskrin, Jönköping 1722 (1.050 kr), kaffekanna, Stockholm 1760 (7.000 kr), kaffekanna, Lund 1778 (6.000 kr), sockerskål av guldsmeden Sauter i Stockholm (1.800 kr), gräddsnäcka av guldsmeden Abbelin i Göteborg (3.000 kr), tékanna av guldsmeden Fick i Kristianstad (750 kr), sockerskrin av guldsmeden Sauer i Stockholm (4.000 kr), kaffekanna av guldsmeden Lampa i Stockholm (6.000 kr).

Därtill hade gåvor skänkts av medlemmarna, bl a en tékanna av silver förfärdigad år 1800 av guldsmeden Zethelius. Hovintendenten Axel Melander, nybliven ständig ledamot, hade förutom ett kontant bidrag på 5.000 kronor för införande av värmeledning i Seglora kyrka på Skansen också meddelat, att han hade för avsikt att testamentera 30.000 kronor till Samfundet, en summa som höjts till 40.000 kronor i den slutliga donationen efter hans fränfalle år 1926.

Verksamheten hade en anspråkslös prägel, med ett å två sammanträden om året. Vännerna kallades endast en gång årligen, nämligen till årsmöte i Prins Carls palats eller på någon av Skansens gårdar, då det serverades té och inköpta gåvor presenterades av museets intendent. Att bidra till inköp av värdefulla föremål till Nordiska museets och Skansens samlingar var ju föreningens enda syfte.

Efter tio år hade 275 föremål överlämnats och inköpsvärdet beräknades då till 160.000 kronor, gåvor från enskilda medlemmar icke inräknade. Det kulturhistoriska värdet är svårare att skatta. Redan under denna korta period hade flera begärliga ting förvärvats, såsom ett bord med inläggningar, "fait chez Georg Haupt ébéniste du Roy à Stockholm", en "sekretär av valnöt med inläggningar och bronsbeslag, praktpjes i rococostil", signerad av Lars Nordin i Stockholm, ytterligare en sekretär med inläggningar av Gottlieb Iwersen, Stockholm, 1781, och en vacker sidendräkt, som tillhört greve Axel von Fersen d y, ett franskt arbete från 1780-talet. En tillfällig utställning visade förvärven.

Samfundets 50-årsjubileum 1968. Prins Bertil, föreningens ordförande, och doktor Hans Hansson, museets styresman, synar utställda dyrgripar.

VÄNNERNA 50-ÅRSJUBILERAR

I september 1968 firade föreningen 50-årsjubileum. Nordiska museets styresman fil.dr Hans Hansson gav en återblick på museets utveckling, en dräktparad anordnad av textilavdelningen passerade revy, Stockholms kammarorkester spelade nordisk musik och ett representativt urval av Samfundets gåvor under de gångna åren visades i en utställning, "Dyrgripar". Styrelsen och medlemmarna samlades sedan till middag på Solliden. De rymdes gott: medlemsantalet var det året endast 174. Avgiften var efter femtio år alltså jämt 1.000 kr för ständiga medlemmar, 100 kr för årliga. En jämförelse: entréavgiften till museet var 1 kr för vuxna, 50 öre för barn! Vänföreningen hade under de femtio åren bidragit med inköp för ett sammanlagt belopp av 890.530:79 kronor. Dessutom hade man lämnat 40.000 kronor till uppförande av Skogaholms manbyggnad och flyglar på Skansen.

Vad hade mer hänt under de femtio åren? Vid 84 års ålder, 1946, hade Prins Carl undanbett sig omval och vice ordföranden envoyén Axel Wallenberg upprätthöll ordförandeskapet fram till 1949. Åren 1949–52 var Lennart Bernadotte föreningens ordförande och 1953 tillträdde H K H Prins Bertil, som alltså kan se tillbaka på fyrtio år av aktiv ledning av vänföreningen.

Skansen blev 1963 en självständig stiftelse och skildes från Nordiska museet, men vänföreningens medlemmar kände inte av denna organisatoriska förändring mellan de båda institutionerna utan åtnjöt även i fortsättningen fritt inträde till Skansen och samma förmåner som tidigare. En förmån hade dock försvunnit, rätten att lösa årskort "för fast anställda, i hemmet boende tjänare (högst tre) till ett pris av 3 kronor per person".

NORDISKA MUSEET 100 ÅR. VÄNFÖRENINGEN VITALISERAS

Nästa märkesår blev 1973. Det året fyllde Nordiska museet 100 år och Samfundets styrelse fann anledning att begrunda föreningsverksamheten: 144 medlemmar 1972! En styrelseledamot skriver: "Nuläget är mycket bekymmersamt. Om man inte gör någonting mycket snabbt, mycket effektivt och mycket väl genomtänkt, så finns det inget samfund om 10–15 år." En kommitté utsågs med två energiska styrelseledamöter, Erik Elinder och Gillis Tempelman,

På kulturresa i Estlands gamla svenskbygder 1992 besöktes bl a svenska kyrkogården på Nuckö. Ett försök att även bese Pasleps herrgård möttes av gallergrindar, röda stjärnan och ryska beväpnade vakter. Gården var ett militärt objekt! In kom man inte, men påpekanden om att detta var ett kulturhistoriskt minnesmärke som fler grupper ville besöka förde med sig att ryssarna t o m städade efter sig vid återtagandet till Ryssland. Ingmar Lindmarker utnämnde Vännerna till "hjältar på Nuckö" i SvD, mars 1993. Foto Birgitta Jungner.

som tillsammans med museets tf styresman fil dr Marshall Lagerquist presenterade förslag till åtgärder.

Uppmärksamheten kring museets 100-årsjubileum var en god draghjälp. En intensiv värvningskampanj genomfördes, med aktivt deltagande av gamla och nytillkomna medlemmar. En tävling utlystes bland elever vid Kungl. Konsthögskolan och Konstfackskolan för att framställa en jubileumsmedalj, som skulle vara Samfundets gåva till Nordiska museet. Sexton förslag inkom och en jury, i vilken professor Asmund Arle, Marshall Lagerquist och konstnären Torsten Rehnqvist ingick förutom de båda initiativtagarna Erik Elinder och Gillis Tempelman, utsåg två pristagare: Bo Thorén, Konsthögskolan, för "Söka efter levande ting" och Anne-Marie Bergqvist, Konstfackskolan, för "Samla och ge". Thoréns förslag utfördes av Medaljgillet och överlämnades i förgyllt silver till museets nämnd på jubileumsdagen den 24 oktober av Samfundets ordförande. En medalj i brons skulle delas ut till samtliga medlemmar samt museets anställda och pensionärer. Men medlemsökningen var så snabb, att medaljerna inte hann gjutas i sam-

ma takt: vid årsslutet 1973 räknade man in 878 medlemmar. Vid slutet av 1974 var man uppe i 1.048. Tillgångarna ökade därmed betydligt, speciellt som många av de nya medlemmarna tecknade ständigt medlemskap. Dessutom hade man infört en ny medlemskategori, ständiga företagsmedlemmar, som erlade 2.000 kronor. 133.400 kronor gav de nya medlemskapen. Det statliga anslaget till museet för inköp av nya föremål uppgick 1973 till 25.000 kronor.

Men framför allt gavs föreningen en annan karaktär. Vitaliseringen innebar inledningen till en ny epok och ännu idag arbetar vänföreningen efter samma riktlinjer. Vännerna skall – förutom årsbok och fri entré till Nordiska museet och Skansen – ha speciella förmåner: bokrabatter, inbjudan till evenemang på de båda museerna, visningar "bakom kulisserna", utflykter och resor, föredrag och fester. Samvaron bland vännerna var viktig och julfesterna för medlemmarnas barn och barnbarn blev snart legendariska med lekar och dans kring granen, choklad med vispgrädde, trolleriföreställning och jultomte, som delade ut påsar med leksaker och gotter. Även glöggaftonen med luciatåg har blivit en traditionell avslutning på årets program, alltjämt med stor anslutning.

GÅVOR, GÅVOR FRÅN A TILL Ö

Den långa listan över vängåvor innehåller tusentals ting, alltifrån allmogeföremål, benholkar och brudskor till välkomnor, äggkoppar och örngottsbroderier, från nattstol med lock av trä, 1:–, till barockstol i skulpterad ek med Fredrik I:s ägarstämpel, 1.450:–, från fingerring av guld daterad 1733, 25:–, till "halssmycke tillhört Christina Sture" – det berömda Banérska familjesmycket – 22.500:–, från runstav, Kils socken, 50:–, till 50 hyllmeter jaktlitteratur, mer än 3.000 band, det s k Müntzingska biblioteket, som inköpts av Vännerna tillsammans med Svenska Jägarförbundet för 25.000 kronor.

Även om inköp av föremål till samlingarna varit en huvuduppgift för vänföreningen, hade kraven på ett modernt museum förändrats. Kanske behövdes stapelbara stolar, högtalare, guideanläggning för hörselskadade eller bidrag till tryckningskostnader av en informationsskrift. Samtidsdokumentationen brådskade: småhantverkarbodar började försvinna och det gällde att också rädda andra miljöer, bildsamlingar etc. Men med gällande stadgar kun-

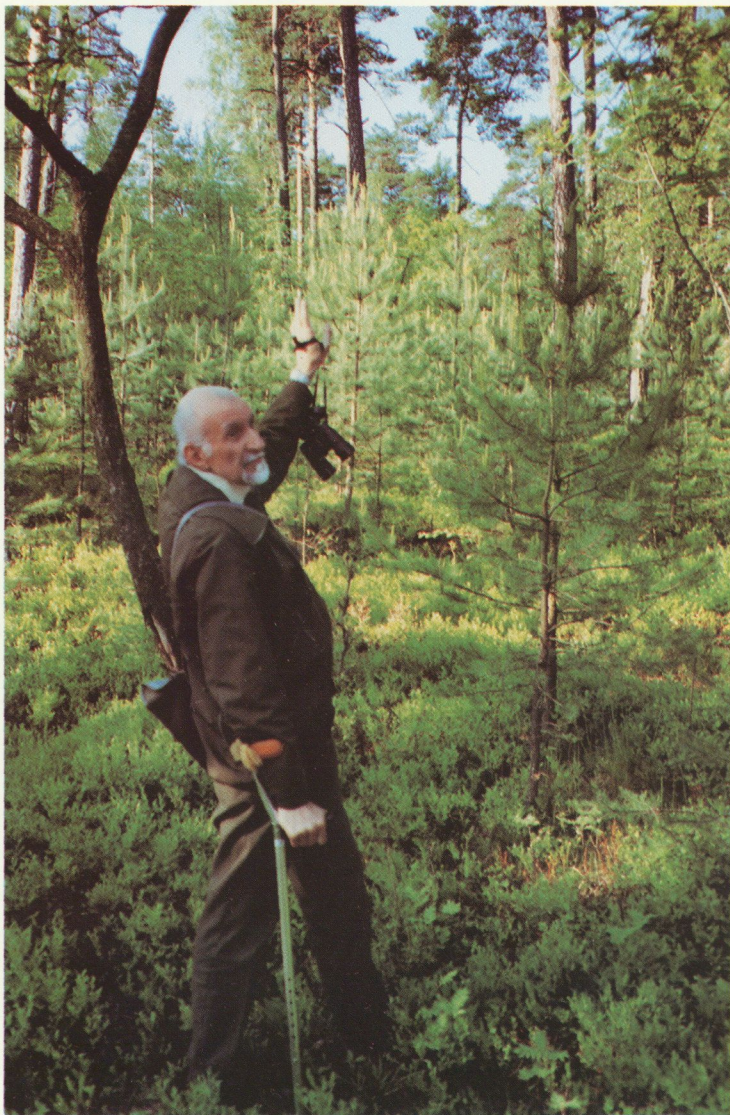
Invigning av Modell Sverige på Nordiska museet 1985. Prins Bertil, prinsessan Lilian och intendent Berit Rönnstedt. Foto Terttu Höglund.

de vänföreningen inte träda till hjälp. 1972 beslöts att kort och gott ändra stadgarna till: "Samfundets ändamål är att stödja och främja Nordiska museets verksamhet". Därmed öppnades helt nya möjligheter att bidra till restaurering, konservering och marknadsföring. Samtidigt försköts undan för undan tyngdpunkten från föremål avsedda att fylla luckor i samlingarna mot dokumentation, publicering och praktiska behov. Föreningens policy är dock att inte träda in och hjälpa till med museets "drift", vilket ju rätteligen tillkommer museet, men i vissa undantagsfall har man ändå bistått med insatser, som annars inte varit möjliga att genomföra och som bedömts väsentliga för ett museum i tiden.

Mer udda intressen stöddes också, såsom t.ex. inköp av zigenaren Bomba Taikons klädespersedlar och smycken samt en aftenklänning från modehuset Yves Saint Laurent.

*Vännerna på gökotta 1990
med Pelle Palm, Skansen. Foto
Birgitta Jungner.*

De stora silversamlingar som under årtiondenas lopp skapats, bl.a. med Vännernas hjälp, bidrog till den forskning kring guld- och silversmeder och deras stämplat, som har pågått sedan Gustaf Upmarks dagar. Även till Nordiska museets sk Silverprojekt, där man söker bättre metoder för att rädda silverföremål från an-

grepp av luftföroreningar och korrosion, har vänföreningen bidragit med betydande belopp.

Att kostnaderna blivit allt högre är också påtagligt. Vänföreningen inköpte 1949 allt lösöre för Svindersvik i Nacka – gården förvärvades av museet. En imponerande lista av de mest värdefulla inventarierna, möbler, kristallkronor, pendyler, porslin, uppgick sammanlagt till 88.000 kronor. Priset 1992 för att ersätta stulna föremål på Svindersvik, en kristallkrona samt tre pendyler, beräknades till 80.000 kronor. Vännerna ställde upp även då!

“DRIVE EIGHTYFIVE”

1985 inleddes en period med stora projekt. I stället för att splittra slantarna på många smärre, prioriterades rejäla satsningar. Och det var inga småslantar: under de senaste kanske femton åren har Samfundets årliga bidrag från väl förvaltad kapital stigit från cirka 100.000 till en halv miljon kronor.

Nordiska museet skulle detta år presentera den dittills största utställningen, Modell Sverige, som visade landets industriella utveckling under 100 år, om hur den sällige bonden förvandlats till en effektiv knapptryckare i ett högteknologiskt Sverige. Budgeten löd på 13 miljoner kronor, men det fattades 2,9 miljoner. En förfrågan till vänföreningens styrelse möttes av en mycket positiv reaktion från inte minst ordföranden H K H Prins Bertil, som personligen skrev till landets ledande industrimän och bad om stöd för museets dokumentation av denna mycket viktiga period i landets historia. Resultat: mer än 3 miljoner kronor kunde överlämnas via vänföreningen.

Efter en tioårsperiod var medlemsantalet åter i sjunkande trots aktiv programverksamhet. Även i den nya medlemskampanj, som man satte igång med sakkunnig hjälp av en medlem, direktör Curt Hellquist, tog Prins Bertil personligen del med ett brev till medlemmar och personal. Pris för bästa medlemsvärvare var en weekend för två i Danmark och därtill bokrabatter för andra deltagare. Mottot var **KULTUR ÄR GYMPING FÖR SJÄLEN**.

Även om en och annan etnolog på Nordiska museet och Skansen höjde på ögonbrynen inför ”definitionen” av kultur, fick denna slogan en viss genomslagskraft i radio och press. Till och med en ledamot av Svenska Akademien hördes kommentera: ”Svensk TV har för mycket fysiska aktiviteter – vi borde ha jogging eller gymping

för själen!" Resultatet var mycket positivt – vännernas antal ökade stadigt och tredubblades inom några år. Denna nivå på 1.500–1.600 medlemmar har förblivit stabil.

Samma år, 1985, knöts Skansen åter i en fastare relation till vänföreningen, Skansen-chefen inträdde i styrelsen och namnet ändrades till Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner. Och föreningen delade sina gracer i stort sett lika mellan de båda institutionerna. Även för Skansen påbörjades en betydande insats. Inom industriområdet skulle en snickerifabrik från Virserum återuppstå och styrelsen fick en blygsam förfrågan om bidrag på 50.000 kronor. Under en följd av år lämnades betydande belopp till fortsatt uppbyggnad av snickerifabriken, därefter till anläggande av trappor och vägar och annan yttre planering inom området kring fabriken. 1993 är den sammanlagda summan uppe i mer än 1.700.000 kronor. De två största projekten har alltså gått ut på att dokumentera både storindustri och småindustri. Icke utan vemod och kanske symboliskt för det postindustriella samhället?

SAMVERKAN MED MUSEERNA . . .

Hur har föreningens relation till museet och Skansen förändrats under de 75 gångna åren? Först på 70-talet började arbetsbördan bli krävande och den bars gemensamt av styrelsemedlemmar, styresman och intendent. Så småningom, med ökande medlemsskara och verksamhet, flyttades den över på ett kansli och museipersonalen avlastades. Ett gott samarbete med museerna har utvecklats, något som är helt avgörande för att några program för vännerna skall kunna förverkligas på museerna. Naturligtvis har föreningen med sin intensifierade programverksamhet "krävt" mer, men Vännerna är en viktig publik, engagerade och ofta återkommande besökare, museets trogna vänner.

. . . OCH MED MEDLEMMARNA

En ständig dialog med Nordiska museet och Skansen är alltså nödvändig. Lika viktig är kommunikationen med medlemmarna. En enkät gjordes för ett par år sedan och många kloka synpunkter och goda förslag framkom att ta hänsyn till i den fortsatta verksamheten. Vi fick då också veta mer om våra aktiva medlemmar, de som svarat: de flesta befinner sig i åldern 46–65 år, närmast i åldern

Griphuvudet, som blev vinjetten till jubileumsutställningen "Dyrgripar" 1968, sitter på en Vängåva från 1939, ett prakt-horn av Adam Forster från Augsburg, som tillhörde Bengt Oxenstierna 1650.

26–45. De är lika intresserade av Skansen som av Nordiska museet, de vill gärna göra utflykter och resor, delta i temadagar och kursverksamhet om silver, textil, möbler och möbelvård.

Frågorna till medlemmarna gällde inte bara vad vi kan göra för dem. En fråga ställdes faktiskt om vad medlemmarna kunde tänkas göra för Nordiska museet. Steget blev sedan kort till en i svenskt museiliv ganska ny företeelse, volontärer. Frivilligt arbete har alltid utförts inom vänföreningen, att hjälpa till vid julgransplundringar och andra samkväm, stoppa i kuvert, värva medlemmar. Men att sätta av fritid för att hjälpa museet – det har nog inte varit aktuellt. Nordiska museets och Skansens Vänner är medlem i en paraplyorganisation, Svenska Museivänföreningen, som bildades 1989 och i sin tur ingår i World Federation of Friends of Museums. Av denna internationella organisation förstår man, att i jämförelse med framför allt angloamerikanska länder, är volontärverksamheten i Sverige mycket blygsam. Men det framgår också, att frivilliga krafter kan hjälpa museerna till bättre service åt besökare, vilket ju är ett mål. Nordiska museets volontärer har funnits till hands vid vernissager och andra dagar med stor publiktillströmning för att hjälpa tillrätta och informera, till glädje för besökare, museum – och de entusiastiska volontärerna själva.

VÄNNERNA IDAG – OCH I FRAMTIDEN

Vad är då Samfundet Nordiska museets och Skansens Vänner år 1993? En frikostig anförvant (vars gåvor under åren uppgår till mer än fem miljoner kronor)? En alert 75-åring som försöker hänga med i tiden?

Medlemmarna är fler än någonsin, i juni 1993 cirka 1.800, och speglar på ett helt annat sätt än för 75 år sedan det svenska samhället. De ständiga medlemmarna är i sjunkande – några nya ständiga antas inte sedan slutet på 80-talet. Kanske bidrog till detta beslut, att inom en kort tidrymd två spåda gossar fått ständigt medlemskap i dopgåva! Företagsmedlemmarna är huvudsakligen "passiva" – museerna själva har fler förmåner att bjuda än vänföreningen, och är därför de rätta att hålla kontakt med näringsliv och föreningar.

Samtidigt är medlemsskaran mer anonym, kanske mindre trogen. Den är spridd över hela landet och ute i Europa, t o m i Japan. Man vill gärna stödja museet och Skansen men också ha något till-

En kväll i den återkommande serien "Godbitar på vårt museum" dukade Vännerna själva fram godbitar i sann bemärkelse, som alla fick smaka på. Foto Birgitta Jungner, 1990.

baka för sin avgift: intressanta utställningar, samkväm och utflykter i trevligt sällskap. Kulturutbudet är stort i landet, konkurrensen om fritiden likaså. Att ha litet tryck på sig ökar föreningens ansträngningar.

Kommer vänföreningen att behövas? I varje vädjan från styrelsen till medlemmar och andra under de 75 åren har man läst om "dessa svåra tider", "denna brydsamma situation", "sjunkande resurser", "svårt att få pengarna att räcka". Kommer vi någonsin att leva i ett samhälle, där vi anser resurserna tillräckliga för vårt behov av andlig stimulans? I tider med brist på arbete, med mager portmonnä, med osäkerhet inför framtiden är det viktigare än någonsin att vi kan fylla våra sinnen med något annat än bekymmer för den dagliga brödfödan. Kultur är – om inte "gymning" – så nödvändig vägkost för själen!

Att som länk mellan publik och museum få fortsätta att ta tillvara både museibesökarnas intressen och museernas, hjälpa till att hålla svensk kultur och tradition levande och göra Nordiska museet och Skansen till självklara träffpunkter, där man i vänners sällskap gläder sig åt att lära känna de rika samlingarna, det är vänföreningens förhoppning för framtiden!